

Міністерство освіти і науки України

Модельна навчальна програма для 6-9 класів
Освітня галузь: громадянська та історична
для закладів загальної середньої освіти

Автори: О. І. Пометун, О. В. Дудар, Н. П. Клименко,
В. Ю. Кришмарел, Т. О. Ремех

Пояснювальна записка

Загальна характеристика предмета

Модельна навчальна програма предмета «Громадянська освіта» розроблена на основі Державного стандарту базової середньої освіти, яким визначено *мету громадянської та історичної освітньої галузі — розвиток особистості учня через осмислення минулого й сучасності та зв'язку між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції.*

Для забезпечення відповідності програми загальноєвропейським підходам до формування змісту громадянської освіти у пропонованій програмі враховані положення та ідеї, викладені у таких документах як Глобальні цілі ООН, Декларація ООН з освіти та виховання в галузі прав людини, Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, Рамка компетентностей для культури демократії Ради Європи, Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності».

Предмет «Громадянська освіта» охоплює два цикли середньої освіти: *адаптаційний* (6 клас) та *базовий предметний* (7-9 класи), що визначає особливості структури і змісту відповідних курсів. Курс 6 класу, що належить до адаптаційного циклу, продовжує період пристосування дитини до нових умов і вимог освітнього середовища, пов'язаних з її переходом із початкової до базової ланки освіти. Це обумовлює потребу врахування психолого-педагогічних особливостей молодших підлітків, певну елементарність змісту курсу й тих вимог, які висуваються до обов'язкових результатів навчання учнів. Щодо курсів 7-9 класів, то вимоги базового предметного циклу середньої освіти потребують врахування у змісті програми та організації освітнього процесу психолого-педагогічних особливостей дітей 13–15 років, рівня їхніх громадянознавчих знань і розвитку предметних та міжпредметних умінь, урізноманітнення видів навчальної діяльності, що відображено в обов'язкових результатах навчання учнів за Державним стандартом базової середньої освіти.

З огляду на вищезазначене, *метою навчання предмета «Громадянська освіта», узгодженою з метою освітньої галузі, є формування національної і громадянської ідентичності, патріотизму, почуття власної гідності, активної громадянської позиції, відданості цінностям українського народу, Європейського Союзу й інших демократичних країн, прихильності ідеям миру, демократії, прав і свобод людини й громадянина, доброчесності та соціальної відповідальності, готовності брати участь у розв'язанні локальних, національних і глобальних проблем у межах спільнот, до яких вони належать, з повагою до розмаїття, культурних відмінностей, інклюзії та принципів сталого розвитку.*

Завданнями предмета, спрямованими на досягнення мети, є:

- усвідомлення учнівством власної громадянської та національної ідентичностей, приналежності до української держави та української нації як самобутньої спільноти, здатності виявляти громадянську стійкість, патріотизм і відданість Україні;
- оволодіння основами знань про принципи й цінності громадянського суспільства, життєдіяльність людини в ньому, роль і функції демократичної держави, можливості, форми й способи впливу громадян на суспільне життя і політику держави;
- набуття вмій і навичок, формування поглядів і цінностей, інших особистих якостей, пов'язаних з ідеями демократії, верховенством права, справедливості, рівності, прав людини, культури миру, добробуту; прихильності до ідей Європейського Союзу, відповідального ставлення до довкілля на основі принципів сталого розвитку;
- формування в учнівства громадянської та соціальної активності, відповідальності, активної громадянської позиції, здатності до колективної діяльності й прийняття спільних рішень; досвіду громадянських дій; шанобливого і толерантного ставлення до культури і традицій інших народів;
- розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь учнів, реалізація вимог до обов'язкових результатів навчання громадянської та історичної освітньої галузі, визначених Державним стандартом базової середньої освіти.

За умови опанування програми, навчальних матеріалів, достатньої самостійної роботи наприкінці предметного циклу учень зможе:

- усвідомлено формулювати, аргументовано висловлювати і обґрунтовувати власну громадянську позицію у ході обговорень, дискусій і дебатів, в письмових та усних повідомленнях;
- характеризувати функції демократичної держави та її інституцій, способи впливу громадян на політику держави, орієнтуватися в питаннях конституційного (зокрема виборчого) права, послуговуватися принципами демократичного суспільства та поділяти його цінності;
- розпізнавати порушення прав і свобод людини, дотримуватися принципів демократії, поваги до гідності інших осіб та верховенства права;
- виявляти готовність відстоювати власні права і свободи, застосовувати навички самоорганізації, критичного мислення, медіаграмотності для забезпечення справедливості;
- ідентифікувати себе та інших як унікальних особистостей, громадян, членів спільноти, які живуть в умовах демократії, базуються у своєму спілкуванні на принципах поваги, вмінні слухати та аргументовано суперечити, взаємодіяти заради благодійних та волонтерських цілей, створення академічно доброчесного контенту та сталого розвитку;
- брати активну участь у житті класу, освітнього закладу, громади, виявляючи ініціативу або долучаючись до спільних проєктів, громадських ініціатив, волонтерських та/або соціальних акцій;
- конструктивно взаємодіяти з іншими представниками спільноти: працювати у команді, враховувати думку інших, вирішувати конфлікти мирно;
- пошановувати культурне різноманіття, традиції інших народів, дотримуватись принципів толерантності, рівності та інклюзії у спілкуванні й спільній діяльності, демонструвати неприйняття дискримінації, нетерпимості й несправедливості;
- аналізувати ситуації, пропонувати шляхи розв'язання проблем різного рівня (у межах освітнього закладу, місцевої громади, країни), керуватися в своїй поведінці принципами сталого розвитку та громадянської відповідальності;
- застосовувати знання й уміння для безпечної взаємодії в інтернеті, ідентифікувати фейки, протидіяти маніпуляціям, розпізнавати правдиву інформацію й поширювати її в соціальних медіа.

Особливості змісту і структури предмета

Розвиток громадянського суспільства та демократії в Україні, послідовна інтеграція України в систему демократичних європейських і світових цінностей потребує формування в учнів знань, умінь, навичок, ставлень і цінностей, необхідних для підтримки, захисту й просування цих ідей, розвитку громадянськості як інтегрованої риси особистості. Зміст предмета «Громадянська освіта» побудовано на основі міждисциплінарної інтеграції знань з політології, соціології, соціальної психології, культурології, права тощо. Цей зміст покликаний надати учням цілеспрямований і змістовний навчальний досвід, який відображатиме сучасні реалії життя українського суспільства і сприятиме розвитку відповідних якостей і компетентностей особистості.

В основі модельної навчальної програми закладені такі **цінності й пріоритети**:

- акцент на формуванні національної і громадянської ідентичностей учнів;
- розвиток в учнів рис активної особистості, досвіду демократичної поведінки й участі, навичок ефективного спілкування;
- увиразнення у змісті принципів і цінностей громадянського суспільства, ролі і функцій демократичної держави, можливостей і здатностей громадян впливати на суспільне життя і політику держави;
- формування в учнів громадянських цінностей, ставлень, установок: загальнолюдських (справедливість, гідність, терпимість до людей, повага до батьків, бережливе ставлення до природи тощо); демократичних у громадянському суспільстві (поцінювання багатоманітності світу, шанування прав і свобод, повага до гідності людини, вимогливе ставлення до органів влади, активна громадянська позиція, здатність жити разом, міжкультурне взаєморозуміння, толерантність, відданість культурі миру, збереження й захист довкілля тощо); національних (громадянська стійкість, віра в духовні сили народу та його майбутнє, повага до національної історії, культури, мови тощо).

Означеним пріоритетам відповідає структура предмета та його зміст. Він передбачає поглиблення поняттєвого апарату учнів щодо таких категорій як «демократія», «демократична держава», «права і свободи людини та громадянина в Україні» тощо та ознайомлення учнів з новими поняттями як-от «громадянська і соціальна відповідальність», «громадянська та соціальна активність» та ін. Навчальний матеріал предмета враховує реалії українського суспільного життя, засади та розвиток демократії в Україні, особливості життя українського суспільства в умовах війни і повоєнного часу.

З огляду на 17 навчальних годин, відведених на вивчення кожного курсу в межах предмета, його зміст мінімізовано з урахуванням вікових особливостей учнів та сучасних освітніх викликів. У програмі закладено чіткі орієнтири для оцінювання результатів навчання учнів, що вможливорює активізацію їхньої пізнавальної діяльності й усуває їхнє перевантаження.

Логіка побудови навчального матеріалу зберігає наступність з предметами/курсами громадянської та історичної освітньої галузі 5-6 класів, враховує внутрішньогалузеві та міжгалузеві зв'язки (з соціальною та здоров'язбережувальною, мовно-літературною, інформатичною та ін. освітніми галузями), що відображено в змісті та очікуваних результатах навчання.

Кожен з пропонованих курсів структурований за чотирма частинами, об'єднаними змістовими лініями, що є важливим для послідовного і системного навчання громадянської освіти. Це дає змогу логічно та поступово розвивати знання, навички та цінності учнів, уникаючи дублювання навчального матеріалу та/або прогалин у ньому. Означений підхід забезпечує цілісність предмета, взаємозв'язок між окремими темами, що сприяє глибшому розумінню його учнями. Єдині змістові лінії спрямовані на рівномірний розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь учнів, забезпечують поступовий перехід між курсами, допомагають вчителям ефективно планувати навчальний процес, будувати нові теми на основі вже засвоєних, сприяють кращому орієнтуванню учнів у навчальному матеріалі.

Структура і взаємозв'язок курсів кожного року навчання в межах єдиного предмета представлені в таблиці.

СТРУКТУРА ЗМІСТУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В 6-9 КЛАСАХ

ЗМІСТОВА ЛІНІЯ	6 КЛАС	7 КЛАС	8 КЛАС	9 КЛАС
ПІЗНАННЯ СЕБЕ. ФОРМУВАННЯ ГІДНОСТІ ТА ЦІННОСТЕЙ. ЕФЕКТИВНА СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ	ЧАСТИНА 1. Я, МОЇ ЦІННОСТІ ТА ПРАВА	ЧАСТИНА 1. САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ, ГІДНІСТЬ І ПРАВА ЛЮДИНИ	ЧАСТИНА 1. ІДЕНТИЧНІСТЬ І ЦІННОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ	ЧАСТИНА 1. Я В КОЛІ СПІЛКУВАННЯ
	Громадянська освіта як предмет Я — унікальна особистість. Світ моїх цінностей Моя гідність та повага до гідності інших Важливість прав людини Права дитини в Україні та світі	Людина у просторі життєдіяльності Самоідентифікація людини Людська гідність, права людини (дитини) як загальнолюдська цінність Забезпечення та захист прав людини та прав дитини	Ідентичність людини. Види ідентичностей. Громадянська ідентичність Особисті цінності Цінності громадян України Права і свободи людини. Активна громадянська позиція	Роль спілкування у житті людини Взаємодія та самопрезентація в різних спільнотах Мистецтво діалогу. Активне слухання. Повага до різних думок. Аргументація Конфлікти та їх роль у спілкуванні Стратегії розв'язання конфліктів Поведінкові моделі у спорах і суперечках. Право на помилку та вибачення Спілкування та інклюзія. Комунікація з внутрішньо переміщеними особами, ветеранами війни та людьми з досвідом війни

ДЕМОКРАТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО. ЛЮДИНА, ГРОМАДА, ДЕРЖАВА	ЧАСТИНА 2. ОСОБИСТІСТЬ В СУСПІЛЬСТВІ, СПІЛЬНОТІ, ДЕРЖАВІ	ЧАСТИНА 2. ЛЮДИНА, ДЕРЖАВА, ДЕМОКРАТІЯ	ЧАСТИНА 2. УКРАЇНА — ДЕМОКРАТИЧНА ДЕРЖАВА	ЧАСТИНА 2. Я І ВЛАДА. ЗАЛУЧЕНІСТЬ ДО СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ Й ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ
	Людина у суспільстві, спільноті, державі Правила співжиття в класі, школі, громаді, державі Різноманітність суспільства. Толерантність. Дискримінація. Мова ворожнечі	Людина, суспільство, держава в минулому і сьогоденні Демократія як загальнолюдська цінність Сучасні виклики демократії Громадянство в демократичній державі Роль Конституції України Органи державної влади	Конституція України — Основний закон держави Загальна декларація прав людини. Конвенція ООН про права дитини Права і свободи людини і громадянина Обов'язки громадян України Демократія та громадянська участь Громадянська відповідальність Демократія й самоврядування	Я — громадянин/громадянка України Права, свободи та обов'язки громадянина України Участь громадян в управлінні державними справами Вибори. Референдум Електронні петиції, звернення громадян, громадські слухання Вшанування державних символів, історії, традицій та героїв/героїнь України. Дотримання Конституції і законів України Громадянська стійкість Відповідальність громадян за майбутнє України

СПІЛЬНОТА. ГРОМАДА. ВЗАЄМОДІЯ ТА ГРОМАДЯНСЬКА УЧАСТЬ	ЧАСТИНА 3. ЗАЛУЧЕНІСТЬ І СПІВПРАЦЯ В ШКОЛІ ТА ГРОМАДІ	ЧАСТИНА 3. СИЛА СПІЛЬНОТИ ТА ГРОМАДИ	ЧАСТИНА 3. СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ГРОМАДЯН	ЧАСТИНА 3. ГРОМАДА: ПРОСТІР ДЛЯ ДІЇ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
	Громада як місцева спільнота. Долучення дітей до життя громади Розв'язання проблем громади Шкільна спільнота. Залученість до життя класу/школи Учнівське самоврядування та ініціативи. Волонтерська діяльність в житті школи/місцевої громади Планування і реалізація спільної справи/проєкту/організація шкільного заходу	Спільнота та соціокультурна спільнота. Територіальна громада як соціокультурна спільнота. Вплив спільноти на формування особистості та поглядів людини. Громадські ініціативи, соціальні проєкти Благодійність і волонтерство Сталий розвиток громади Безбар'єрний громадський простір Участь у житті шкільної спільноти. Реалізація спільної справи, акції. Лідерство і командність в класі/школі	Різноманітність суспільства як ресурс для розвитку особистості та суспільства Міжкультурне спілкування. Толерантність. Взаємодія людей з відмінними ідеями та цінностями Нетерпимість і утиски, їх наслідки. Протидія утискам Інклюзія Подолання дискримінації Соціальні ініціативи та проєкти Волонтерство, донорство Сталий розвиток: від людини і громади до держави	Громада. Територіальна громада. Місцеве самоврядування. Органи самоорганізації населення Участь у роботі органів місцевого самоврядування/молодіжних радах Громадські об'єднання в Україні. Дитячі та молодіжні громадські організації Школа — осередок розвитку громадянської активності. Форми залученості до життя шкільної спільноти Благодійність Волонтерство Соціальні проєкти

ІНФОРМАЦІЯ І МЕДІА: КРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ	ЧАСТИНА 4. ІНФОРМАЦІЯ НАВКОЛО НАС	ЧАСТИНА 4. ІНФОРМАЦІЯ ТА МАСМЕДІА	ЧАСТИНА 4. ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ	ЧАСТИНА 4. КРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ
	Джерела інформації: особливості, види та форми Текст та медіатекст. Достовірність джерел. Способи нагромадження та пошуку інформації у минулому і сьогоденні Роль бібліотек, архівів та музеїв у збереженні інформації Відповідальне споживання і поширення інформації. Академічна доброчесність	Роль інформації та масмедіа в суспільстві. Новинні канали, соціальні мережі, реклама Розпізнавання правдивої/ надійної інформації. Безпечне користування соціальними мережами. Створення позитивного контенту з дотриманням принципів академічної доброчесності Відповідальність за поширення інформації	Свобода слова, прозорість і доступність інформації. Вплив медіа на суспільство та громадян Пропаганда та маніпуляції свідомістю Інформаційна війна Критичний аналіз інформації та медіатекстів Приватність та безпека у віртуальному світі	Споживання інформації Виклики інформаційного світу Безпека в інтернеті. Дотримання прав людини у віртуальному світі Цифрова ідентичність. Персональні дані та їх захист Цифрова етика. Цифровий слід. Правила цифрової гігієни

У 6 класі громадянська освіта виконує пропедевтичну — вступну й підготовчу функцію для учнів. Учні знайомляться з головною ідеєю предмета через практичні життєві ситуації, пов'язані з ними особисто, однокласниками, родиною та шкільною спільнотою. Пріоритет надається формуванню в учня уявлення про себе як унікальну особистість, наділену гідністю, правами й власними цінностями. У цей рік навчання учні досліджують різноманітність людських спільнот, формують повагу до себе та представників свого оточення; обговорюють права людини й права дитини в Україні та світі. Далі увага зосереджується на взаємодії людини і суспільства: на простих і знайомих учням прикладах (клас, родина, громада, місто/селище/село) пояснюється, що таке спільнота, суспільство, держава. Учні вивчають правила співжиття, вчать розпізнавати й цінувати різноманітність, розуміти суть толерантності, розпізнавати прояви дискримінації у повсякденному житті та способи її подолання. Важливим елементом курсу є практика участі у місцевій та шкільній громаді, ознайомлення з поняттям самоврядування й способами впливу на життя класу, школи, громади через власну залученість та ініціативи.

У 7 класі навчання громадянської освіти переходить від ознайомлення з елементарними поняттями, суспільними явищами і процесами до формування складніших умінь — аналізу суспільно значущої інформації, формулюванню самостійних суджень, практичної участі, здатності розв'язувати реальні проблеми та брати на себе відповідальність. Залишаючись у межах означених змістових ліній, глибина, самостійність та практичний складник значно зростають: учні вчать будувати причиново-наслідкові зв'язки, усвідомлено оцінювати суспільні події та явища, обґрунтовувати власну позицію, творчо і критично підходити до вирішення суспільних питань. Вони переходять від елементарних уявлень про себе, власну гідність і права до глибшого розуміння механізмів забезпечення й захисту прав людини/дитини: розглядають ситуації порушення прав, аналізують шляхи їх вирішення, вчать відстоювати власну позицію та усвідомлювати відповідальність за свої дії.

У цей рік навчання поглиблюється аналіз взаємозв'язків між особистістю, суспільством і державою. Учні не лише знайомляться з органами влади, а й аналізують, як функціонує демократична держава, досліджують сучасні виклики демократії, розглядають приклади активної громадянської позиції, дискутують щодо необхідності дотримання демократичних норм та цінностей у повсякденному житті.

Більша увага приділяється практичному залученню учнів до життя громади. Учні навчаються працювати в команді, проявляти лідерські якості, розробляти й реалізовувати соціальні проекти та ініціативи, розуміти значення благодійності, волонтерства, інклюзії. Особливий акцент ставиться на плануванні й організації спільних справ у шкільній спільноті/громаді, що формує почуття відповідальності та причетності до життя школи/місцевої громади.

Щодо навичок медіаграмотності, учні вчать аналізувати джерела інформації, оцінювати достовірність новин, критично сприймати рекламу, розуміти вплив соціальних мереж на формування громадської думки. Важливе значення має формування в учнів відповідальної поведінки у віртуальному світі та створення власного позитивного і доброчесного контенту, що дає учням змогу усвідомлювати свою роль у цифровому суспільстві.

У 8 класі навчання громадянської освіти відзначається істотним (у порівнянні з попереднім роком) ускладненням змісту, оскільки восьмикласники вже володіють основами абстрактного мислення й здатні аналізувати поняття на вищому рівні. Акцент переноситься на глибше розуміння видів ідентичності, цінностей громадян, активної громадянської позиції та розширюється до більш складних суспільних явищ і процесів. Важлива увага приділяється як формуванню особистих цінностей, так і осмисленню цінностей громадян України, формуванню усвідомленої громадянської позиції. Значно розширюється соціальний контекст: учні знайомляться з різноманітністю українського суспільства, важливістю міжкультурного спілкування, інклюзії, толерантності, протидії дискримінації, поглиблюють усвідомлення як власних прав, так і обов'язків, розуміють, що свобода тісно пов'язана з відповідальністю, збереженням довкілля, розвитком громади та держави.

Особливої ваги набуває питання активної громадянської участі. У програмі пропонуються не лише обговорення прикладів соціальних ініціатив, а способи залученості до практичних дій — волонтерства, участі в проєктах тощо. Учні цієї вікової групи здатні планувати й реалізовувати свої ідеї в реальному житті, брати участь у діяльності інститутів громадянського суспільства. Восьмикласники аналізують систему прав і свобод людини і громадянина, розглядають обов'язки громадян, вивчають засади демократії, особливості її розвитку в Україні, роль громадянської участі та відповідальності в побудові демократичної держави. Значна увага приділяється самоврядуванню та участі в ухваленні спільних рішень на різних рівнях.

Зростає увага до медіаграмотності учнів. Розглядаються більш складні явища: свобода слова, вплив медіа на суспільство, пропаганда, маніпуляції свідомістю, інформаційна війна. Учні вчаться аналізувати інформаційні потоки, розуміти небезпеку дезінформації, захищати приватність і безпеку у віртуальному світі.

9 клас — це етап переходу від теоретичних знань та розуміння основ громадянської освіти до практичного досвіду, активної участі та самостійних дій у громадському житті, демонстрації соціальної відповідальності й навичок інформаційної безпеки. Програма курсу 9 класу готує учнів до свідомого, самостійного функціонування у сучасному демократичному суспільстві. Дев'ятикласникам пропонується практично орієнтований підхід до громадянської участі. Учні не лише вивчають, що таке права й обов'язки громадянина, які існують громадські організації тощо, а залучаються до діяльності шкільних/місцевих/молодіжних рад/добровольчих ініціатив. Значну увагу приділено навичкам комунікації — мистецтву діалогу, веденню суперечок, аргументації, конструктивному розв'язанню конфліктів, активному слуханню, повазі до різних думок і практичному використанню цих умінь у різних життєвих сферах. Особливий акцент ставиться на інклюзивному спілкуванні, специфіці взаємодії з різними соціальними групами (ветерани війни, внутрішньо переміщені особи, люди з досвідом війни).

Відбувається й ускладнення змісту щодо механізмів демократії: дев'ятикласники знайомляться з принципами виборчого права, порядком проведення виборів і референдумів, опановують інструменти громадянського впливу на органи влади (електронні петиції, звернення, громадські слухання), усвідомлюють власну відповідальність за майбутнє України, розвивають в собі громадянську стійкість. Учні 9 класу вчаться відповідально й безпечно поводитися з особистими даними, формують власний цифровий слід, дотримуються цифрової етики, розвивають навички цифрової гігієни та усвідомлюють реальну небезпеку необдуманого споживання інформації.

Компетентнісний потенціал освітньої галузі реалізовуватиметься через активну діяльність учнів, спрямовану на розвиток на навчальних заняттях ключових компетентностей, сформованих умінь, ставлень, базових знань. У результаті опанування предмета «Громадянська освіта» учні мають засвоїти основні категорії та поняття, що становлять логічну частину базових знань освітньої галузі, за змістовими лініями «Людина і природа», «Людина і світ матеріальних речей», «Людина і суспільство», «Людина і влада», «Людина і світ уявлень та ідей» ураховані у складниках змісту предмета та в очікуваних результатах навчання учнів.

Складники програми Відповідно до вимог Типової освітньої програми модельна навчальна програма містить результативний, змістовий і процесуальний складники, структуровані за відповідними рубриками: **«Очікувані результати навчання»**, **«Пропонований зміст предмета»**, **«Види навчальної діяльності»**.

Програмові очікувані результати навчання релевантні орієнтирам для оцінювання Додатку 18 Державного стандарту базової середньої освіти із зазначенням індексу цього орієнтира. Вони встановлюють послідовність груп результатів навчання, визначених громадянською та історичною освітньою галуззю, у межах частин окремих курсів.

Результати навчання, закладені в програмі, корелюються з результатами, передбаченими модельними навчальними програмами з історії (7-9 класи)¹ та правознавства (9 клас).

Пропонований зміст предмета складається з частин, що містять переліки питань в кожному курсі за роками навчання без розподілу на навчальні заняття. Вчитель, орієнтуючись на вимоги щодо очікуваних результатів, самостійно визначає назву теми, кількість і перелік питань до кожного навчального заняття залежно від умов організації освітнього процесу, пізнавальних можливостей окремих учнів і класного колективу в цілому, індивідуального стилю викладання тощо.

Види навчальної діяльності, закладені в програмі, та їх повторюваність слугує основою технології навчання учнів громадянської освіти, адже їхнє постійне залучення в активну різноманітну діяльність може забезпечити реальне досягнення запланованих програмових результатів. Кожний вид навчальної діяльності комплексно формує/розвиває певні ключові компетентності й наскрізні вміння учнів. Утім ці переліки є орієнтовними і використовуються вчителем на власний розсуд.

З урахуваннями змістових ліній та частин курсу того чи того року навчання програмою рекомендовано включати в освітній процес такі види навчальної діяльності:

- *пошукові завдання*, серед яких: опрацювання поняттєво-термінологічного апарату громадянської освіти, з'ясування сутності понять за допомогою текстів із різних джерел, вправи на застосування понять (формулювання речень/прикладів застосування понять, тверджень і аргументів з наведеними поняттями, створення «хмар» слів, ігор, кросвордів, тестів з відповідними поняттями та ін.); осмислене читання різнотипних текстів; пошук інформації щодо теми у різних джерелах (підручнику, довідниках, інтернет-джерелах тощо); систематизація здобутої інформації за допомогою схем, таблиць, інфографіки тощо;
- *завдання з розвитку критичного та системного мислення*: аналіз, порівняння і оцінка інформації з різноманітних джерел; формулювання запитань до джерела в цілому та поданої в ньому інформації, розрізнення в ній фактів і суджень; виявлення інформаційних маніпуляцій, оцінка достовірності, надійності та повноти запропонованих/знайдених джерел та їх інтерпретацій; висловлювання власної думки, позиції та її аргументування; аналіз життєвих ситуацій, кейсів, які відображають коло проблем суспільного життя;
- *творчі завдання*: створення нових навчальних продуктів, робота над якими поєднує набуті знання, вміння та особисті погляди учнів на життя суспільства;
- *дискусії й дебати* з обговорення проблемних та контроверсійних питань суспільного життя: висловлення власних суджень щодо подій, явищ, процесів, вчинків людей, підбір аргументів для захисту власної позиції, участь в обговоренні з дотриманням правил дискутування, діалоги з переконанням інших.

Пропоновані програмою зміст та види навчальної діяльності уможливають урізноманітнення організації діяльності учнівства, забезпечуючи при цьому академічну свободу і творчість учителя.

¹ <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/08.09.2023/Istoriya.Ukrayiny.7-9.kl.Pometun.ta.in-08.09.2023.pdf>

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Громадянська освіта, 6 клас, 17 годин

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ	ПРОПОНОВАНИЙ ЗМІСТ	ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЧАСТИНА 1. Я, МОЇ ЦІННОСТІ І ПРАВА		
<i>Обґрунтовує</i> унікальність та неповторність кожної людини на основі цінності особистості [6 ПО 5.1.1-1] <i>Детально описує та характеризує</i> в цілому себе та інших осіб як унікальних особистостей, кожна з яких є громадянською цінністю, <i>поводиться</i> з повагою до себе та гідності інших осіб [6 ПО 5.1.1-4] [6 ПО 5.1.1-2] <i>Пояснює</i>, чому і якими правами від народження наділена кожна людина, як держава забезпечує реалізацію прав людини (зокрема дитини) [6 ПО 5.2.1-1] [6 ПО 5.2.1-2] <i>Пояснює</i>, що таке права людини, дитини, чому їх необхідно поважати та як діяти у випадку їх порушення, наводячи відповідні приклади [6 ПО 5.2.1-1] [6 ПО 5.2.1-2] [6 ПО 5.2.1-3] [6 ПО 5.2.2-1] [6 ПО 5.2.2-5] <i>Обговорює</i> важливість поваги прав людини всіма людьми [6 ПО 5.2.1-3] <i>Обґрунтовує</i> небезпеку для громадянського суспільства замовчування порушення прав людини [6 ПО 5.2.2-4] <i>Наводить приклади</i> протидії порушенням прав людини [6 ПО 5.2.2-5] <i>Пояснює</i> значення понять (права, закон) з допомогою вчителя [6 ПО 6.3.1-1]	Громадянська освіта як предмет Я — унікальна особистість. Світ моїх цінностей Моя гідність та повага до гідності інших Важливість прав людини. Права дитини в Україні та світі	<i>Пошукові завдання:</i> Актуалізація змісту понять за допомогою різних джерел інформації: «особистість», «цінності», «гідність», «повага» З'ясування сутності понять за допомогою різних джерел інформації: «громадянська освіта», «світ цінностей», «права людини», «права дитини» <i>Завдання з розвитку критичного та системного мислення:</i> Критичне читання, формулювання запитань до тексту з питань теми, систематизація інформації з теми за критеріями <i>Творчі завдання:</i> Самодослідження власних цінностей, проявів поваги до іншої особистості та до себе, з'ясування ознак гідності та гідної поведінки, виокремлення прав дитини Рольові ігри та симуляції ситуацій, наприклад «Я себе поважаю ось як...»; «Я себе поважаю за те, що (тому, що)... Написання уявного посту для соціальної мережі про те, чому права інших людей важливі для нас Підготовка довідки/статті для Вікіпедії щодо питань теми <i>Дискусії/дебати (орієнтовні питання):</i> Що означає унікальність людини? Кого можна вважати особистістю? У чому виявляється гідність людини? Які є ознаки поваги до людини? Чому права людини є цінністю? У чому відмінність прав дитини від прав людини? Які є права у дитини в сучасному світі?

ЧАСТИНА 2. ОСОБИСТІСТЬ В СУСПІЛЬСТВІ, СПІЛЬНОТІ, ДЕРЖАВІ

Формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей
[6 ПО 1.3.2-1]

Добирає приклади, які розкривають поняття/терміни в межах теми [6 ПО 4.1.1-1]

Розрізняє та ідентифікує локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, співвідносить себе з ними [6 ПО 5.1.1-3]

Наводить приклади етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та світі, пояснює причини та наслідки розмаїття в сучасній Україні, аналізує культурне розмаїття України та світу [6 ПО 5.3.1-1]
[6 ПО 5.3.1-2]

Висловлює власні судження про культурне розмаїття та його цінність для суспільства, виявляє зацікавленість переконаннями інших людей [6 ПО 5.3.1-4]

Наводить приклади виявів дискримінації та її подолання, ідентифікує випадки булінгу (цькування), визначає їх наслідки для особи і групи, до якої ця особа належить
[6 ПО 5.3.2-1] [6 ПО 5.3.2-2]

Виявляє мову ворожнечі [6 ПО 5.3.2-3]

Аргументує потребу спільних правил і законів, а також необхідність їх дотримуватися [6 ПО 6.1.1-2]

Людина у суспільстві, спільноті, державі
Правила співжиття в класі, школі, громаді, державі
Різноманітність суспільства.
Толерантність
Дискримінація. Мова ворожнечі

Пошукові завдання:

Актуалізація понять: «суспільство», «спільнота», «державна», «правило», «закон», «толерантність»

З'ясування сутності понять за допомогою різних джерел інформації: «різноманітність суспільства», «дискримінація», «мова ворожнечі»

Завдання з розвитку критичного та системного мислення:

Виявлення фактів, основних понять, пов'язаних з темою, формулювання запитань, оцінювання інформації при роботі з текстом або відео
Аналіз, порівняння й оцінка інформації теми, отриманої з різних джерел
Систематизація понять (толерантність, дискримінація, мова ворожнечі, різноманітність, правила співжиття) за допомогою схем, інфографіки
Визначення ознак дискримінації в текстах і висловлюваннях
Порівняння прикладів толерантної і нетолерантної поведінкових моделей, правил добросусідства і випадків дискримінації з визначенням причин і наслідків такої поведінки

Творчі завдання:

Аналіз ситуацій, пов'язаних з порушенням усталених правил співжиття, дискримінацією або нетолерантністю
Підготовка короткого (усного) есе з обґрунтуванням власної позиції щодо важливості правил співжиття, толерантності, виявлення мови ворожнечі
Розроблення «кодексу толерантної поведінки» для класу чи шкільної спільноти
Розігрування ситуацій толерантності чи протидії дискримінації
Підготовка опитувальника і проведення інтерв'ю з представниками різних спільнот

Дискусії/дебати (орієнтовні питання):

Чому важливо дотримуватися правил у класі/школі/суспільстві?
Чи обмежують правила свободу людини?
Чи робить різноманітність наше суспільство сильнішим або складнішим?
Чому почасти важко прийняти людину, яка відрізняється від нас?
Що допомагає людям бути толерантними і поважати інших?
Чи можна виправдати дискримінацію у певних випадках? Чому?
Як мова ворожнечі впливає на психологічний стан людини та атмосферу у спільноті?
Як створити дружнє і толерантне шкільне середовище?
Як підтримати людину, яка потерпає від дискримінації?

ЧАСТИНА 3. ЗАЛУЧЕНІСТЬ І СПІВПРАЦЯ В ШКОЛІ ТА ГРОМАДІ

Формулює питання різного типу до тексту/ медіатексту, візуальних джерел [6 ПО 3.2.1-4]

Використовує пошукові системи для отримання інформації, доцільно застосовує терміни, поняття в запропонованих джерелах, *добирає* приклади, які розкривають поняття/терміни в межах теми [6 ПО 4.1.1-1] [6 ПО 3.1.2-2][6 ПО 3.2.1-3]

Пояснює та аргументує потребу спільних правил, а також необхідність їх дотримання, *аналізує* правила та процедури закладу освіти з погляду дотримання прав людини (зокрема недискримінації) та поваги до гідності людини, *демонструє* готовність до їх захисту [6 ПО 6.1.1-2] [6 ПО 6.1.1-1] [6 ПО 6.1.3-1]

Пояснює, як людина впливає на різні спільноти і державу своєю діяльністю, *зважає* у власній поведінці на інтереси класної та інших спільнот, до яких належить [6 ПО 6.2.1-3] [6 ПО 5.1.2-3]

Аналізує та оцінює роботу органів учнівського самоврядування [6 ПО 6.1.2-1]

Визначає способи власної співучасті в житті класу/закладу освіти/родини/місцевої спільноти, *бере участь* у громадських заходах [6 ПО 6.2.1-4] [6 ПО 6.2.1-8]

Діє для збереження навколишнього середовища [6 ПО 2.2.2-2]

Громада як місцева спільнота.
Долучення дітей до життя громади. Розв'язання проблем громади

Шкільна спільнота.
Залученість до життя класу/школи

Учнівське самоврядування та ініціативи

Волонтерська діяльність в житті школи/місцевої громади

Планування і реалізація спільної справи/проєкту/організація шкільного заходу

Пошукові завдання:
Актуалізація понять: «громада», «територіальна громада», «самоврядування», «шкільна громада», «учнівське самоврядування», «громадська ініціатива», «волонтерство».
Складання кластера/інфографіки/схеми щодо системи шкільного самоврядування, діяльності класної та шкільної громади.

Завдання з розвитку критичного та системного мислення:
Критичне читання, формулювання запитань до тексту з питань теми, систематизація інформації з теми за критеріями
Аналіз, порівняння й оцінка інформації з теми, отриманої з різних джерел

Творчі завдання:
Створення цифрової карти своєї громади, відеоролика або фотоколажа «Моя громада: проблеми та перспективи»/«Моя громада у майбутньому»
Створення плакату щодо дієвих осіб/органів місцевої влади, які покращують життя громади; колажу із фотографій/малюнків корисних/привабливих місць громади
Підготовка короткого листа або відео з ідеєю-ініціативою змін в громаді
Підготовка ідеї проєкту/заходу для покращення шкільного життя та її презентація
Проведення опитування серед однокласників щодо змін у школі та дій з їх упровадження
Написання есе з теми «У чому важливість волонтерського руху».

Дискусії/дебати (орієнтовні питання):
Чому громада важлива для кожного з нас?
Як громада впливає на наше повсякденне життя?
Які проблеми у нашій громаді потребують найбільшої уваги? Чому саме ці?
Що означає бути відповідальним представником громади?
Хто може впливати на розв'язання проблем у громаді?
Як діти нашого віку можуть зробити внесок у розвиток громади?
Що таке «шкільна спільнота»? Хто її складає?
Які спільні цінності об'єднують учнів нашого класу/школи?
Які рішення щодо шкільного життя мають ухвалювати учні?
Які є перешкоди для активної участі учнів у житті школи? Як їх подолати?
Що є найбільшим досягненням нашої шкільної спільноти?
Навіщо потрібне учнівське самоврядування в школі?
Які якості мають бути властиві учню, який бажає брати участь у роботі органів учнівського самоврядування?
Які повноваження повинні мати представники учнівського самоврядування?
Як заохотити учнів брати участь у шкільних ініціативах?
Які етапи реалізації спільної справи є найважливішими? Чому?
Як розподілити ролі та обов'язки в команді?
Що важливіше у спільній справі: результат чи процес співпраці?

ЧАСТИНА 4. ІНФОРМАЦІЯ НАВКОЛО НАС

<i>Розрізняє</i> джерела суспільної та історичної інформації [6 ГІО 3.1.1-1], <i>Добирає</i> інформаційні джерела за пропонуваною тематикою та походженням, інформацію за заданими критеріями [6 ГІО 3.1.2], [6 ГІО 3.1.2-1] <i>Використовує</i> пошукові системи для отримання інформації, дізнається значення незнайомих слів, <i>пояснює і доцільно застосовує</i> терміни, поняття, вжиті в запропонованих джерелах [6 ГІО 3.2.1-3] [6 ГІО 3.1.2-2] <i>Застосовує</i> критерії визначення достовірності інформації (з допомогою вчителя), <i>формулює запитання</i> щодо достовірності інформації з різних джерел [6 ГІО 3.3.1-1] [6 ГІО 3.3.1-2] <i>Розпізнає</i> прояви маніпулювання інформацією на конкретних прикладах [6 ГІО 3.3.1-3]	Джерела інформації: особливості, види та форми Текст та медіатекст Достовірність джерел Способи нагромадження та пошуку інформації у минулому і сьогоденні Роль бібліотек, архівів та музеїв у збереженні інформації Відповідальне споживання і поширення інформації Академічна доброчесність	<i>Пошукові завдання:</i> Актуалізація понять «джерела інформації», «медіатекст», «академічна доброчесність» Визначення ролі бібліотек, архівів та музеїв у збереженні інформації в Україні та світі на основі інформації з різних джерел Розробка правил відповідального споживання і поширення інформації <i>Завдання з розвитку критичного та системного мислення:</i> Аналіз текстів та медіатекстів, визначення їхніх особливостей Дослідження правил академічної доброчесності та характеристика їхньої актуальності <i>Творчі завдання:</i> Створення інфографіки про відповідальне споживання і поширення інформації Створення короткої відеопрезентації про роль бібліотек або архівів, або музеїв у збереженні інформації Створення коміксу/постера про правила академічної доброчесності <i>Дискусії/дебати (орієнтовні питання):</i> Як сучасні технології змінюють роль традиційних джерел інформації? Як часто потрібно перевіряти достовірність джерел інформації? Чи завжди є правдою те, що ми бачимо/читаємо в інтернеті? Академічна доброчесність: чи потрібно завжди посылатися на джерела? Хто такі відповідальні споживачі інформації?
--	--	---

ПІДСУМКОВИЙ ПРОЄКТ

Громадянська освіта, 7 клас, 17 годин

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ	ПРОПОНОВАНИЙ ЗМІСТ	ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЧАСТИНА 1. САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ, ГІДНІСТЬ І ПРАВА ЛЮДИНИ		
<i>Пояснює</i>, що таке простір життєдіяльності, які відмінності між громадським та особистим простором [9 ГІО 2.3.1-2] <i>Визначає</i> свої сильні та слабкі сторони та формулює способи самовдосконалення [9 ГІО 5.1.2-1] За самостійно визначеними критеріями <i>добирає</i> інформацію для виконання завдання, аргументує свій вибір, ставить обґрунтовані/доречні запитання до змісту здобутої інформації [9 ГІО 3.1.2-1], [9 ГІО 3.2.1-2] <i>Визначає</i> та <i>пояснює</i>, що означає належність до соціокультурної спільноти, як належність до різних спільнот та зовнішні чинники впливають на формування поглядів та переконань, поведінку і діяльність людини [9 ГІО 5.1.1-1] [9 ГІО 5.1.1-2] <i>Пояснює</i> поняття «гідність» та ідентифікує в минулому та сучасності випадки захисту та порушення гідності людини, <i>обґрунтовує</i> необхідність поваги до власної гідності та гідності іншої особи як загальнолюдської цінності [9 ГІО 5.1.3-1][9 ГІО 5.1.3-2] <i>Ідентифікує та моделює</i> ситуації, пов'язані з порушенням прав людини, та обирає способи захисту цих прав, <i>пояснює</i> значимість прав людини для особи, групи людей і суспільства загалом [9 ГІО 5.2.1-1][9 ГІО 5.2.2-2]	Людина у просторі життєдіяльності. Самоідентифікація людини Людська гідність, права людини (дитини) як загальнолюдська цінність Забезпечення та захист прав людини та прав дитини	<i>Пошукові завдання:</i> Актуалізація змісту понять за допомогою різних джерел інформації: «гідність», «права людини», «життєдіяльність» З'ясування сутності понять за допомогою різних джерел інформації: «самоідентифікація», «загальнолюдська цінність», «захист прав» <i>Завдання з розвитку критичного та системного мислення:</i> Критичне читання, формулювання запитань до тексту з питань теми, систематизація інформації з теми за критеріями <i>Творчі завдання:</i> Самоідентифікація у просторі життєдіяльності за допомогою ментальної карти, кластера, опитувальника, створення «автопортрета» Рольові ігри та симуляції ситуацій забезпечення й захисту прав людини/дитини. Написання уявного посту для соціальної мережі про вияви поваги до дитини. Створення мультимедійного продукту/візуалізації, що відображає гідність людини <i>Дискусії/дебати (орієнтовні питання):</i> Чому не можна порушувати особистий простір людини? Чому самоідентифікація людини важлива для громадянського суспільства? Як визначити, що людина вчинила гідно? Як зрозуміти, що тебе поважають? Чому права людини/дитини є цінністю? Чим права дитини відрізняються від прав людини? Як діяти, щоб захистити свої права? Як діяти в разі порушення прав іншої людини?

ЧАСТИНА 2. ЛЮДИНА, ДЕРЖАВА, ДЕМОКРАТІЯ

За самостійно визначеними критеріями *добирає* інформацію для виконання завдання, *аргументує* свій вибір [9 ПО 3.1.2-1]

Ставить обґрунтовані/доречні запитання до змісту здобутої інформації [9 ПО 3.2.1-2]

Чітко *формулює* та *висловлює* судження стосовно суспільних ідей з урахуванням власного досвіду, різних видів інформації [6 ПО 4.2.3-1]

Формулює і *аргументовано висловлює*, *відстоює* власні погляди та переконання [9 ПО 5.1.2-4]

Характеризує роль держави та демократії щодо забезпечення прав людини і створення умов для розвитку особистості [9 ПО 5.1.4-1]

Обмірковує, що може робити людина для утвердження культури демократії [9 ПО 5.1.4-2]

Визначає важливість для себе громадянства України, *наводить* приклади, як громадяни можуть впливати на політичні і суспільні процеси [9 ПО 5.1.4-3] [9 ПО 6.1.2-1]

Аналізує склад сучасного суспільства, своє місце в ньому [9 ПО 5.3.1-1]

Характеризує роль Конституції України, *називає* органи державної влади в Україні, *описує* їх повноваження та діяльність [9 ПО 6.1.1-1]

Аналізує політичне, суспільне і культурне життя в Україні та світі, виклики для демократії і прав людини [9 ПО 6.3.1-1]

Людина, суспільство, держава в минулому і сьогоденні

Демократія — загальнолюдська цінність. Сучасні виклики демократії

Значення громадянства в демократичній державі

Роль Конституції України

Органи державної влади

Пошукові завдання:

Актуалізація змісту понять за допомогою різних джерел інформації: «суспільство», «держава», «демократія», «конституція»

З'ясування сутності понять за допомогою різних джерел інформації: «влада», «органи влади», «виклики демократії»

Завдання з розвитку критичного та системного мислення:

Критичне читання, формулювання запитань до тексту з питань теми, систематизація інформації з теми за критеріями у схемі, таблиці

Творчі завдання:

Створення короткого відеоролика/анімації «Державна влада в демократичній державі»

Формулювання і проведення уявного діалогу-інтерв'ю між журналістом і громадянином про переваги демократичного устрою

Створення ментальної карти: «Проблеми і виклики демократії»

Рольова гра-презентація: «Органи влади в демократичній Україні»

Створення колажа/презентації/постера «Конституція України — запорука демократії», «Цінність громадянства в демократії»; «Демократія — загальна цінність людства»

Підготовка уявної статті до Вікіпедії «Органи державної влади в Україні»

Дискусії/дебати (орієнтовні питання):

Які є основні ознаки демократії як форми державного правління?

Як розподілені повноваження між органами державної влади у демократичній державі?

Яку роль відіграють активні громадяни у розвитку демократичної держави?

Як співвідносяться поняття «демократична більшість» і «права меншості»?

Чи можливе існування «ідеальної демократії»? Якщо так, то як вона мала б виглядати?

Яким чином соціальні мережі та дезінформація впливають на демократичні процеси?

Як сформувати активного та відповідального громадянина демократичної держави?

ЧАСТИНА 3. СИЛА СПІЛЬНОТИ ТА ГРОМАДИ

Визначає та пояснює, що для нього означає належність до соціокультурної спільноти, як належність до різних спільнот та зовнішні чинники впливають на формування особистості, поглядів та переконань людини [9 ГІО 5.1.1-1] [9 ГІО 5.1.1-2]

Презентує здобутки рідної громади та інших соціокультурних спільнот [9 ГІО 5.3.1-2]

Використовує принципи врядування, долучається до розроблення правил, які діють у закладі освіти і громаді, виявляє випадки їх порушення [9 ГІО 6.1.2-3]

Описує проблеми, з якими стикаються різні спільноти (заклад освіти, громада, держава, світ), пропонує варіанти розв'язання та обирає найоптимальніший [9 ГІО 6.2.1-1][9 ГІО 6.2.1-2]

Визначає способи власної участі в житті класу/закладу освіти/родини/місцевої спільноти, спільно з однолітками усвідомлено бере участь у громадських заходах або організовує їх [9 ГІО 6.2.1-4] [9 ГІО 6.2.1-7]

Розкриває та пояснює шляхи реалізації Цілей сталого розвитку ООН в громаді [9 ГІО 6.2.1-5]

Спільнота та соціокультурна спільнота. Територіальна громада як соціокультурна спільнота. Вплив спільноти на формування особистості та поглядів людини.

Сталий розвиток громади

Громадські ініціативи, соціальні проекти

Благодійність і волонтерство

Безбар'єрний громадський простір

Участь у житті шкільної спільноти.

Реалізація спільної справи, акції.

Лідерство і командність в класі/школі

Пошукові завдання:

Актуалізація відомих та з'ясування сутності нових понять: «громада», «територіальна громада», «самоврядування», «соціальний проєкт», «добročинність», «волонтерство», «громадська ініціатива» за допомогою різних джерел інформації

Завдання з розвитку критичного та системного мислення:

Аналіз текстів з визначенням фактів і думок, постановка запитань до тексту з питань теми, систематизація інформації з теми

Аналіз 2-4 різних джерел (новини, соцмережі, офіційні сайти) про одну громадську ініціативу у територіальній громаді

Створення схем (майндмепу) взаємозв'язків між різними елементами громади (люди, організації, місцеве самоврядування, бізнес, соціальні проекти, волонтерство) та їх аналіз

Аналіз причин, способів розв'язання і наслідків проблем в школі/громаді на прикладах відповідних ситуацій

Творчі завдання:

Написання колективної історії, яка починається зі слів: «Одного дня наш клас вирішив стати волонтерами...»

Виготовлення плакату/постеру/електронної листівки для учнів школи на тему: «Як ми можемо зробити нашу громаду більш екологічною та дружньою до природи»

Складання правил для «Школи дружби», де всім дітям (незалежно від особливостей чи можливостей) буде комфортно

Підготовка звернення-виступу до учнів «Якби я очолював/очолювала шкільний парламент: три конкретних зміни»

Рольова гра/створення короткого відео про лідерство та командність на прикладі життя класу/громади

Створення інтерактивної карти успішних громадських ініціатив міста/села/району

Аналіз кейсу: «Громада обговорює будівництво нового торгового центру»

Розроблення власної громадської ініціативи/соціального проєкту для покращення життя у школі/мікрорайоні та його презентація

Розробка і реалізація мініпроєктів у шкільній спільноті: «Створення інклюзивного середовища», «Збереження шкільного майна (електроенергії, води, підручників)», «Благоустрій пришкольньої території», «Ярмарок» соціальних дій»

Дискусії/дебати(орієнтовні питання):

Чи завжди самоврядування у громаді працює ефективно? Які можуть бути причини успіху/неуспіху?

Що важливіше для успішної громади — сильний лідер чи згуртована команда?

Чи може одна людина змінити громаду на краще або ж потрібні об'єднання зусиль та командна робота?

Чи доцільно залучати дітей і підлітків до розв'язання важливих проблем громади? Які переваги/виклики це несе?

Яку роль відіграє волонтерство у розвитку громади? Чи є воно обов'язком кожного громадянина?

Які соціальні проекти є найкориснішими в нашій шкільній спільноті?

Чи можуть громадські ініціативи впливати на рішення місцевої влади?

ЧАСТИНА 4. ІНФОРМАЦІЯ ТА МАСМЕДІА

<i>Класифікує</i> джерела історичної та суспільної інформації за видами і походженням [9 ГІО 3.1.1] <i>Добирає</i> відомості, необхідні для виконання пізнавального і творчого завдання [9 ГІО 3.1.2] <i>Кваліфікує</i> історичну та суспільно значущу інформацію за самостійно визначеними критеріями [9 ГІО 3.2.2] <i>Визначає</i> достовірність і повноту джерела відповідно до усталених критеріїв [9 ГІО 3.3.1] <i>Виявляє</i> факти маніпулювання масовою інформацією в текстових і візуальних джерелах [9 ГІО 3.3.3-1] <i>Створює</i> власний інтелектуальний продукт, дотримуючись засад академічної доброчесності [9 ГІО 3.2.2-3] <i>Наводить</i> приклади дії пропаганди в суспільстві [9 ГІО 3.3.3-2]	Роль інформації та масмедіа в суспільстві Новинні канали, соціальні мережі, реклама Розпізнавання правдивої/надійної інформації Безпечне користування соціальними мережами Створення позитивного контенту з дотриманням принципів академічної доброчесності Відповідальність за поширення інформації	<i>Пошукові завдання:</i> Актуалізація понять «новини», «соціальні мережі», «реклама», «позитивний контент» Визначення критеріїв надійної інформації на основі дослідження матеріалів з різних джерел, Розробка правил безпечного користування соціальними мережами <i>Завдання з розвитку критичного та системного мислення:</i> Аналіз особливостей сприйняття різної інформації у суспільстві Визначення позитивних та негативних рис реклами Дослідження правил академічної доброчесності та її впливу на створення позитивного контенту. <i>Творчі завдання:</i> Створення інфографіки «Безпечне користування соцмережами» Підбір/створення короткої відеопрезентації про роль новин/реклами/соцмереж у поширенні новин <i>Дискусії/дебати (орієнтовні питання):</i> Соціальні мережі: благо/зло для сучасного підлітка? Чи формує реклама наші потреби, а не лише інформує про товар? Чи є створення позитивного контенту в мережі важливішим за боротьбу з негативним? Відповідальне користування інтернетом — це особиста справа кожного/кожної?
---	--	--

ПІДСУМКОВИЙ ПРОЄКТ

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ	ПРОПОНОВАНИЙ ЗМІСТ	ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЧАСТИНА 1. ІДЕНТИЧНІСТЬ І ЦІННОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ		
<i>Встановлює взаємозв'язки між подіями, явищами, процесами, вчинками людей, наводить приклади видів ідентичності, цінностей людини, вияву активної громадянської позиції [9 ПО 1.2.1-2]</i> <i>Добирає інформацію для виконання завдань з теми, аргументує свій вибір [9 ПО 3.1.2-1]</i> <i>Використовує інформацію із суміжних галузей знань для характеристики понять теми [9 ПО 4.2.1-2]</i> <i>Формулює та висловлює судження стосовно цінностей як основи буття людини з урахуванням власного досвіду, різних видів інформації [9 ПО 4.2.3-1]</i> <i>Аргументує власні судження щодо ідентичності й цінностей людини з урахуванням гуманістичних цінностей [9 ПО 4.2.3-2]</i> <i>Пояснює вплив конкретного вчинку людини з погляду суспільних потреб та інтересів, важливості для власного досвіду [9 ПО 4.3.2-1]</i> <i>Визначає та пояснює, що для людини означає належність до соціокультурної спільноти, та як це впливає на її самоідентифікацію [9 ПО 5.1.1-1]</i> <i>Пояснює, як належність до різних спільнот та зовнішні чинники впливають на формування поглядів, переконань та цінностей людини [9 ПО 5.1.1-2]</i> <i>Формулює і аргументовано висловлює власні погляди та переконання щодо питань теми, зокрема, взаємозв'язку громадянської ідентичності й активної громадянської позиції людини, чинників, що впливають на формування системи цінностей людини, найважливіших цінностей громадян України [9 ПО 5.1.2-4]</i> <i>Наводить приклади, як громадяни можуть впливати на політичні і суспільні процеси [9 ПО 6.1.2-1]</i>	Ідентичність людини. Види ідентичностей. Громадянська ідентичність Особисті цінності. Цінності громадян України Права і свободи людини. Активна громадянська позиція	<i>Пошукові завдання:</i> Актуалізація змісту понять за допомогою різних джерел інформації: «ідентичність», «гідність», «особисті цінності» З'ясування сутності понять за допомогою різних джерел інформації: «громадянська ідентичність», «активна громадянська позиція», «цінності громадян України» <i>Завдання з розвитку критичного та системного мислення:</i> Критичне читання, формулювання запитань до тексту з питань теми, систематизація інформації з теми за критеріями <i>Творчі завдання:</i> Дослідження власних соціальних ролей і статусів, власних якостей, особистих/суспільних цінностей, власної ідентичності за допомогою ментальної карти, кластера, опитувальника, малювання «автопортрета» Рольова ігри та симуляції, наприклад «Ми — громадяни України» з підготовкою групами мініпрезентацій Написання уявного посту для соціальної мережі про те, як українці/українки нині проявляють національну ідентичність і пишуться приналежністю до українського народу Створення мультимедійного продукту/візуалізації, що відображає основні ідеї та поняття теми, наприклад підготування презентації про права людини в період дії правового режиму воєнного стану <i>Дискусії/дебати щодо питань:</i> Який чинник формування особистості є визначним: родина, школа чи оточення? Чи є ідентичності, що підсилюють людину або ж ті, які виключають її із суспільства? Який зміст вкладаємо в колективні цінності суспільства: патріотизм, соціальна згуртованість та відповідальність? Як громадяни можуть впливати на політичні і суспільні процеси?

ЧАСТИНА 2. УКРАЇНА — ДЕМОКРАТИЧНА ДЕРЖАВА

Добирає інформацію для виконання завдань з теми, аргументує свій вибір [9 ГІО 3.1.2-1]

Використовує інформацію із суміжних галузей знань для характеристики понять теми [9 ГІО 4.2.1-2]

Аргументує власні судження щодо демократії в Україні з урахуванням гуманістичних цінностей [9 ГІО 4.2.3-2]

Характеризує роль держави та демократії щодо забезпечення прав людини [9 ГІО 5.1.4-1]

Визначає важливість для себе громадянства України, пояснює свої права та обов'язки як громадянина [9 ГІО 5.1.4-3]

Ідентифікує ситуації, пов'язані з порушенням прав людини [9 ГІО 5.2.1-1]

Аргументує важливість міжнародних і національних документів, що містять права людини [9 ГІО 5.2.2-1]

Називає і пояснює різницю між поколіннями прав людини; визначає значимість прав людини для особи, групи людей і суспільства загалом [9 ГІО 5.2.2-2]

Розрізняє права людини і обов'язки громадянина та наводить приклади своїх прав та обов'язків як громадянина [9 ГІО 5.2.2-3]

Характеризує роль Конституції України, засади діяльності органів державної влади в Україні, а також самоврядних територіальних спільнот, механізми їх діяльності [9 ГІО 6.1.1-1]

Формулює і аргументовано висловлює власні погляди та переконання щодо демократії як цінності, ролі виборців у формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування, взаємозв'язку між громадянською активністю людини й розвитком демократії [9 ГІО 5.1.2-4]

Обмірковує, що кожна людина може робити для утвердження культури демократії [9 ГІО 5.1.4-2]

Наводить приклади, як громадяни можуть впливати на політичні і суспільні процеси, моделює демократичні процедури [9 ГІО 6.1.2-1]

Конституція України — Основний закон держави

Загальна декларація прав людини. Конвенція ООН про права дитини Права і свободи людини і громадянина. Обов'язки громадян України Демократія та громадянська участь

Громадянська відповідальність

Демократія й самоврядування

Пошукові завдання:

Актуалізація понять: «права і свободи людини», «відповідальність», «обов'язки», «демократія», «вибори», «самоврядування»

З'ясування сутності понять за допомогою різних джерел інформації: «права і свободи людини і громадянина», «конституційні обов'язки громадян», «демократія», «громадянська відповідальність», «самоврядування»

Складання кластера/інфографіки/схеми щодо видів конституційних прав/обов'язків громадян; органів державної влади в Україні; види звернень громадян

Завдання з розвитку критичного та системного мислення:

Виявлення фактів, основних понять та ключових ідей, пов'язаних з темою, формулювання запитань, оцінювання інформації при роботі з адаптованими документами, статтями Вікіпедії з теми, офіційними сайтами органів державної влади
Аналіз, порівняння і оцінка інформації різноманітних джерел щодо прав людини, механізмів захисту прав людини в Україні
Аналіз правових документів із прав людини

Творчі завдання:

Дослідження форм і проявів громадянської активності, дитячих і молодіжних організацій регіону/громади
Симуляція/моделювання виборів депутатів місцевої ради; процедури громадських слухань (на рівні місцевої громади); створення дитячої організації
Складання проєкту петиції з проблеми місцевої громади або укладання мініпорадника щодо подання електронних петицій
Створення медіатексту/повідомлення на сайт про проведення громадських слухань у громаді, мультимедійного продукту/візуалізації, що відображає основні ідеї та поняття теми

Дискусії/дебати:

Чи є принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу й судову ключем до демократії?

Чи може існувати реальна демократія там, де громадяни — пасивні і не цікавляться державним життям?

Як можуть громадяни реально впливати на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування?

ЧАСТИНА 3. СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ГРОМАДЯН

Формулює запитання щодо наслідків діяльності людини в природі [9 ПО 2.2.2-1]

Знаходить достовірну інформацію про сутність екологічних проблем та пропонує способи їх розв'язання [9 ПО 2.2.2-3]

Добирає інформацію для виконання завдань з теми, аргументує свій вибір [9 ПО 3.1.2-1]

На основі аналізу джерела ідентифікує суспільні події та явища [9 ПО 3.2.2-1]

Пропонує (з допомогою вчителя) способи розв'язання наявних суспільних проблем, аналізує власний досвід [9 ПО 4.1.3-2]

Використовує інформацію із суміжних галузей знань для характеристики понять теми [9 ПО 4.2.1-2]

Формулює та висловлює судження стосовно цінностей як основи буття людини з урахуванням власного досвіду, різних видів інформації [9 ПО 4.2.3-1]

Аргументує власні судження щодо різноманітності як ресурсу особистості та суспільства, значення міжкультурного спілкування та важливості взаємодії людей з відмінними ідеями з урахуванням гуманістичних цінностей [9 ПО 4.2.3-2]

Формулює та висловлює судження стосовно суспільних ідей (толерантність, інклюзія, сталий розвиток, залученість) з урахуванням власного досвіду, різних видів інформації [6 ПО 4.2.3-1]

Розкриває сутність принципу недискримінації і виявляє його порушення у повсякденному житті й медіа повідомленнях [9 ПО 5.3.1-3]

Пропонує способи залучення (інклюзії) різних людей у різні спільноти з урахуванням їхньої думки та потреб [9 ПО 5.3.2-1]

Аналізує причини та наслідки дискримінації та утисків, наводить приклади дискримінації та утисків [9 ПО 5.3.2-2]

Пропонує способи протистояння випадкам дискримінації та утисків, моделює ситуації [9 ПО 5.3.2-3]

Описує проблеми, з якими стикаються різні спільноти (заклад освіти, громада, держава, світ) [9 ПО 6.2.1-1]

Пропонує варіанти розв'язання проблем спільноти [9 ПО 6.2.1-2]

Визначає способи власної участі в житті класу/закладу освіти/родини/місцевої спільноти [9 ПО 6.2.1-4]

Різнорманітність суспільства як ресурс для розвитку особистості та суспільства

Міжкультурне спілкування.

Толерантність

Взаємодія людей з відмінними ідеями та цінностями

Нетерпимість і утиски, їх наслідки. Протидія утискам

Інклюзія. Подолання дискримінації

Соціальні ініціативи та проекти

Волонтерство, донорство

Сталий розвиток: від людини і громади до держави

Пошукові завдання:

Актуалізація понять: «різнорманітність суспільства», «толерантність», «дискримінація», «волонтерство», «донорство», «сталий розвиток»

З'ясування сутності понять за допомогою різних джерел інформації: «інклюзія», «соціальні проекти», «міжкультурне спілкування»

Складання ментальної карти, кластера до теми з використанням ключових ідей та основних понять

Завдання з розвитку критичного та системного мислення:

Виявлення фактів, основних понять та ключових ідей, пов'язаних з темою, формулювання запитань, оцінювання значення, формулювання висновків при роботі з адаптованими документами, статтями Вікіпедії, статистичними даними тощо

Творчі завдання:

Проведення анкетування: як ставляться до різноманітності суспільства члени вашої спільноти

Складання переліку правил/пам'ятки для людини/групи людей із врахуванням різноманітності як ресурсу для розвитку, переліку форм/способів залученості людини до життя громади

Інтерактивні вправи «Пошук подібності», «Драбина стереотипів», «Створення соціальної карти громади, спільноти»

Складання словника різноманітності та інклюзивності

Дослідження проблем громади; діяльності волонтерських організацій громади/регіону; реалізованих проектів та ініціатив громади доступності/безбар'єрності громадського простору

Підготування буклету/постеру щодо екодружньої до довкілля поведінки

Аналіз кейсів, пов'язаних з проблемами життя громади, симуляція/проведення інтерв'ю (з головою місцевої ради, волонтером, благодійником) щодо розв'язання проблем громади

Створення медіа тексту, мультимедійного продукту/візуалізації, що відображає основні ідеї та поняття теми

Дискусії/дебати:

Права людини і права громадянина: в чому відмінність?

Який спосіб групування суспільства, на вашу думку, найкращий: сепарація, сегрегація чи інклюзія?

Чи можливо відмовитися від стереотипів?

Чи може кожний і кожна з нас долучитися до створення інклюзивного простору/середовища?

Чи в усіх ситуаціях життя суспільства можна враховувати різноманітність?

Чи здатна громада впливати на життя громадян?

Чи можете ви вже сьогодні впливати на життя громади?

Заощадження ресурсів: нераціональне обмеження чи піклування про майбутнє?

ЧАСТИНА 4. ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ

<i>Визначає</i> сутність, важливість джерела інформації, його пізнавальні можливості [9 ГІО 3.2.1-1] <i>Ставить</i> обґрунтовані/доречні запитання до змісту здобутої інформації [9 ГІО 3.2.1-2] <i>Добирає</i> інформацію для виконання завдань з теми, аргументує свій вибір [9 ГІО 3.1.2-1] <i>Виявляє</i> факти маніпулювання масовою інформацією в текстових і візуальних джерелах [9 ГІО 3.3.3-1] <i>Наводить приклади</i> дії пропаганди в суспільстві [9 ГІО 3.3.3-2] <i>Використовує</i> інформацію із суміжних галузей знань для характеристики понять теми [9 ГІО 4.2.1-2] <i>Розпізнає</i> тенденційну інформацію, способи маніпулювання інформацією та ознаки пропаганди, виявляє факти маніпулювання масовою інформацією в текстових і візуальних джерелах в умовах інформаційної війни [9 ГІО 4.2.2-1] <i>Пояснює</i> вплив конкретного вчинку людини з погляду суспільних потреб та інтересів, важливості для власного досвіду [9 ГІО 4.3.2-1] <i>Формулює та висловлює</i> судження стосовно принципів функціонування інформації та впливу медіа на суспільство у демократичній державі [9 ГІО 4.2.3-1] <i>Формулює та висловлює</i> судження стосовно суспільних ідей з урахуванням власного досвіду, різних видів інформації [6 ГІО 4.2.3-1]	Свобода слова, прозорість і доступність інформації в демократичній державі Вплив медіа на суспільство та громадян Пропаганда, маніпуляції свідомістю. Інформаційна війна Критичний аналіз інформації та медіатекстів Приватність та безпека у віртуальному світі	Пошукові завдання: Актуалізація понять за допомогою різних джерел інформації: «інформація», «медіа», «фейк», «мова ворожнечі» З'ясування понять за допомогою різних джерел інформації: «пропаганда», «маніпуляція», «інформаційна війна» Завдання з розвитку критичного та системного мислення: Виявлення основних понять та ключових ідей, пов'язаних з темою, формулювання запитань, оцінювання значення, формулювання висновків при роботі з адаптованими документами, статтями Вікіпедії, статистичними даними тощо Аналіз медіатекстів щодо розрізнення фактів і суджень, прийомів маніпулювання та пропаганди Творчі завдання: Складання глосарію «Інформація і масмедіа» Підбір/створення короткої відеопрезентації держави Україна Створення короткого poradnika «На що звертати увагу в медіатекстах» Створення постерів, плакатів, презентацій на теми: ознаки пропаганди, як розпізнати фейк, що таке мова ворожнечі Створення власних медіатекстів, зокрема новинних повідомлень, зразків повідомлень соціальних мереж для з'ясування особливостей впливу масмедіа на людей Дискусії/дебати: Чи існують причини, якими можна виправдати обмеження свободи масмедіа? Чи можна протидіяти тому, щоб люди підпадали під маніпулювання з боку масмедіа? Масмедіа: думка більшості чи меншості Чи можна протидіяти пропаганді на особистому рівні? Чи відповідальне споживання медіа важливе для мене?
---	---	---

ПІДСУМКОВИЙ ПРОЄКТ

Громадянська освіта, 9 клас, 17 годин

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ	ПРОПОНОВАНИЙ ЗМІСТ	ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЧАСТИНА 1. Я В КОЛІ СПІЛКУВАННЯ		
<i>Висловлює</i> обґрунтовані судження щодо ролі людини у комунікації на основі діалогу з особами, які представляють різні спільноти [9 ГІО 1.2.2-4] За самостійно визначеними критеріями <i>добирає</i> інформацію для виконання завдання, <i>аргументує</i> свій вибір з огляду на потребу представити свою думку, вирішити конфлікт, вибачитися, самопрезентуватися, ставить обґрунтовані/доречні запитання до змісту здобутої інформації [9 ГІО 3.1.2-1][9 ГІО 3.2.1-2] <i>Виявляє</i> суперечності, логічні та фактологічні помилки в аргументах під час спілкування та при розв'язанні конфліктів [9 ГІО 4.2.2-2] Чітко <i>формулює</i>, <i>висловлює</i> та <i>аргументує</i> судження стосовно суспільного життя з урахуванням власного досвіду, різних видів інформації та належності до різних суспільних груп, <i>відстоює</i> у дискусії власні погляди та переконання [9 ГІО 4.2.3-2], [9 ГІО 5.1.2-4] <i>Аналізує</i> склад сучасного суспільства, своє місце в ньому через самоідентифікацію та самопрезентацію в різних групах [9 ГІО 5.3.1-1] <i>Аналізує</i> приклади вирішення конфліктних ситуацій в суспільстві, <i>пропонує</i> способи подолання конфліктів, розв'язання соціальних суперечностей [9 ГІО 6.3.1-2] [9 ГІО 6.3.1-3] <i>Пропонує</i>, як протистояти випадкам дискримінації та утисків через впровадження правил спілкування, вирішення конфліктів та врахування суспільного розмаїття [9 ГІО 5.3.2-3]	Роль спілкування у житті людини Взаємодія та самопрезентація в різних спільнотах Мистецтво діалогу. Активне слухання. Повага до різних думок. Аргументація Конфлікти та їх роль у спілкуванні. Стратегії розв'язання конфліктів Поведінкові моделі у спорах і суперечках. Право на помилку та вибачення Спілкування та інклюзія. Міжкультурне спілкування Комунікація з внутрішньо переміщеними особами, ветеранами війни та людьми з досвідом війни	Пошукові завдання: Актуалізація змісту понять за допомогою різних джерел інформації: «спілкування», «аргументація», «спільнота», «конфлікт», «міжкультурне спілкування», «інклюзія», «різноманітність суспільства» З'ясування сутності понять за допомогою різних джерел інформації: «мистецтво діалогу», «активне слухання», «стратегія» Завдання з розвитку критичного та системного мислення: критичне читання, формулювання запитань до тексту з питань теми, систематизація інформації з теми за критеріями Творчі завдання: Дослідження власного кола спілкування, стратегій розв'язання конфліктів, поведінки під час і після суперечки за допомогою ментальної карти/кластера/опитувальника/створення «автопортрета» Рольова ігри та симуляції ситуацій спілкування, наприклад «Радий/а познайомитися, я...» з підготовкою самопрезентації Написання уявного посту для соціальної мережі про те, як можна вибачитися за помилку у спілкуванні Створення мультимедійного продукту/візуалізації, що відображає основні правила спілкування з урахуванням різноманітності суспільства Дискусії/дебати (орієнтовні питання): Що для мене означає поняття «коло спілкування»? Як ми обираємо, з ким спілкуватися або дружити? Чим відрізняється спілкування з однолітками від спілкування з дорослими? Які є труднощі у спілкуванні? Як їх подолати? Чому важливо вміти слухати співрозмовника? Чи змінюється наше спілкування залежно від ситуації чи середовища? Чи впливають інтернет та соціальні мережі на наше коло спілкування? Чи важливо бути собою у спілкуванні? Чи треба іноді змінюватися заради оточення? Чи можна навчитися бути хорошим співрозмовником? Які навички для цього потрібні? Як розв'язати конфлікт у колі друзів/знайомих? Як слід поводитися, якщо хтось у нашому колі спілкування піддається булінгу?

ЧАСТИНА 2. Я І ВЛАДА. ЗАЛУЧЕНІСТЬ ДО СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ Й ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Пояснює вплив конкретного вчинку і події з погляду суспільних потреб та інтересів, важливості для власного досвіду [9 ПО 4.3.2-1]

Формулює і аргументовано висловлює, відстоює у дискусії власні погляди та переконання [9 ПО 5.1.2-4]

Характеризує роль держави та демократії щодо забезпечення прав людини і створення умов для розвитку особистості [9 ПО 5.1.4-1]

Пояснює обмірковану позицію, що він/вона може робити для утвердження культури демократії [9 ПО 5.1.4-2]

Визначає важливість для себе громадянства України, пояснює свої права та обов'язки як громадянина [9 ПО 5.1.4-3]

Характеризує роль Конституції України, засади діяльності та компетенцію вищих органів влади в Україні, механізми їх формування та діяльності [9 ПО 6.1.1-1]

Спільно з однолітками усвідомлено бере участь у громадських заходах або організовує їх [9 ПО 6.2.1-7]

Наводить приклади, як громадяни можуть впливати на політичні і суспільні процеси [9 ПО 6.1.2-1]

Застосовує окремі механізми безпосередньої (прямої) демократії, зокрема електронної [9 ПО 6.1.2-2]

Обґрунтовує необхідність попри життєві обставини добросовісно та у правовий спосіб утверджувати свої права [9 ПО 6.1.3-2]

Я — громадянин/громадянка України

Права, свободи та обов'язки громадянина України

Участь громадян в управлінні державними справами. Вибори. Референдум. Електронні петиції, звернення, громадські слухання

Вшанування державних символів, історії, традицій та героїв/героїнь України. Дотримання Конституції і законів України

Громадянська стійкість

Відповідальність громадян за майбутнє України

Пошукові завдання:

Актуалізація понять: «громадянство», «громадянська активність», «громадянська стійкість», «демократія», «громадянська ідентичність» «влада», «права та обов'язки», «вибори», «публічні звернення»

З'ясування сутності понять за допомогою різних джерел інформації: «громадянство», «громадянська стійкість», «звернення громадян»

Складання кластера/інфографіки/схеми щодо народовладдя в Україні, інструментів впливу громадян на владу

Завдання з розвитку критичного та системного мислення:

Виявлення фактів, основних понять та ключових ідей, пов'язаних з темою, формулювання запитань, оцінювання інформації при роботі з адаптованими документами, статтями Вікіпедії з теми

Робота з офіційним порталом Верховної Ради України, вебсайтом Офіційного інтернет-представництва Президента України (з допомогою вчителя)

Аналіз, порівняння й оцінка інформації різноманітних джерел

Творчі завдання:

Створення відеоролика/фотоколажа «Моя громадянська стійкість», створення чекліста «Я і моя родина в створенні петиції онлайн чи підтримки опублікованої кимось»

Складання порадики зі створення електронної петиції до органів місцевого самоврядування під гаслом «Я об'єднуюсь з іншими небайдужими громадянами для розв'язання певної проблеми громади»

Інтерв'ю з представниками громади з питань місцевого життя

Дискусії/дебати(орієнтовні питання):

Ідентичність в добу глобалізації: загроза чи нові можливості?

Національна та громадянська ідентичність: в чому різниця?

Що таке громадянська стійкість? У чому важливість/значення/роль громадянської стійкості нині?

Як активність громадян може вплинути на події в суспільстві для втілення позитивних змін і розв'язання глобальних проблем?

ЧАСТИНА 3. ГРОМАДА: ПРОСТІР ДЛЯ ДІЇ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

За самостійно визначеними критеріями *добирає інформацію* щодо місцевого самоврядування і діяльності громади. *Ставить обґрунтовані/доречні запитання* до змісту здобутої інформації [9 ГІО 3.2.1-2]

Формулює та висловлює судження стосовно життя громади з урахуванням власного досвіду, різних видів інформації [6 ГІО 4.2.3-1]

Визначає та пояснює, що для людини означає належність до місцевої і шкільної спільноти, як належність до різних спільнот впливає на формування поглядів та переконань людини [9 ГІО 5.1.1-2]

Характеризує засади діяльності та компетенцію самоврядних територіальних спільнот в Україні, механізми їх формування та діяльності [9 ГІО 6.1.1-1]

Наводить приклади, як громадяни можуть впливати на суспільні процеси у громаді [9 ГІО 6.1.2-1]

Описує проблеми, з якими стикаються різні спільноти (заклад освіти, громада), *виявляє* інтереси різних груп і *шукає шляхи* їх узгодження для розв'язання проблем [9 ГІО 6.2.1-1]

Визначає способи власної участі в житті класу/закладу освіти/родини/місцевої спільноти [9 ГІО 6.2.1-4]

Спільно з однолітками усвідомлено *бере участь* у громадських заходах або *організовує* їх [9 ГІО 6.2.1-7]

Громада. Територіальна громада. Місцеве самоврядування. Органи самоорганізації населення. Участь у роботі органів місцевого самоврядування/молодіжних радах

Громадські об'єднання в Україні. Дитячі та молодіжні громадські організації

Школа — осередок розвитку громадянської активності. Форми залученості до життя шкільної спільноти

Благодійність. Волонтерство

Соціальні проєкти

Пошукові завдання:

Актуалізація понять: «громада», «територіальна громада», «самоврядування», «волонтерство», «благочинний проєкт», «громадська організація»

З'ясування сутності понять за допомогою різних джерел інформації: «самоорганізація населення», «молодіжна рада»

Складання кластера/інфографіки/схеми щодо системи місцевого самоврядування в Україні, діяльності місцевої громади

Завдання з розвитку критичного та системного мислення:

Виявлення фактів, основних понять та ключових ідей, пов'язаних з темою, формулювання запитань, оцінювання інформації при роботі з адаптованими документами, статтями Вікіпедії з теми, офіційними сайтами органів місцевого самоврядування

Аналіз, порівняння й оцінка інформації теми, отриманої з різних джерел

Творчі завдання:

Створення цифрової карти місцевої громади, відеоролика/фотоколажа «Моя громада очима школяра», «Проблеми та успіхи моєї громади»

Рольова гра «Я — член шкільної ради», органу місцевого самоврядування з розігруванням ситуації з розв'язання певної проблеми громади

Підготовка есе/відкритого листа до органів місцевої влади/адміністрації школи з описом власного бачення змін і пропозицій для покращення життя громади/шкільної спільноти

Інтерв'ю з представниками громади з питань місцевого життя

Проведення опитування серед учнів та мешканців щодо нагальних проблем

Розроблення герба, емблеми, гасла шкільної спільноти/місцевої громади

Дискусії/дебати(орієнтовні питання):

Які проблеми є найактуальнішими для нашої шкільної спільноти/місцевої громади?

Чи має молодь активно брати участь у житті громади? Якщо так, то як саме?

Що об'єднує нашу шкільну спільноту/місцеву громаду? Чи існують фактори, які її роз'єднують?

Чи відчуваєте ви відповідальність за те, що відбувається у школі/місті/селі? Чому?

Які дії кожен може зробити вже сьогодні, щоб покращити життя в своїй громаді?

ЧАСТИНА 4. КРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Характеризує інформацію залежно від джерела походження, часу і місця виникнення та способів поширення в суспільстві [9 ГІО 3.2.2-2]

Класифікує джерела інформації на підставі їх достовірності, надійності, повноти [9 ГІО 3.3.1-2]

Формулює запитання щодо достовірності інформації з різних джерел [6 ГІО 3.3.1-1]

Через зіставлення інформації з різних груп спілкування виявляє смислові зв'язки між різними фрагментами інформації та джерелами різних видів, визначає достовірність і повноту інформації [9 ГІО 3.2.1-3]
[9 ГІО 3.3.1-1]

Класифікує джерела інформації на підставі їх достовірності, надійності, повноти [9 ГІО 3.3.1-2]

Створює власний інтелектуальний продукт, дотримуючись засад академічної доброчесності [9 ГІО 3.2.2-3]

Споживання інформації. Виклики інформаційного світу

Безпека в інтернеті. Дотримання прав людини у віртуальному світі

Цифрова ідентичність. Персональні дані та їх захист. Цифрова етика. Цифровий слід. Правила цифрової гігієни

Пошукові завдання:

Актуалізація понять «інформація», «медіатекст», «персональні дані», «цифрова безпека», «фейк», «маніпуляція»

Складання пам'ятки/інфографіки/постера на тему «Безпека в інтернеті» або «Цифрова етика»

Завдання з розвитку критичного та системного мислення:

Виявлення фактів, основних понять та ключових ідей, пов'язаних з темою

Опрацювання адаптованих матеріалів (статті Вікіпедії, інформаційні буклети, тематичні відео, офіційні сайти, наприклад, Держспецзв'язку України, Уповноваженого з прав людини, кіберполіції тощо), визначення ключової ідеї джерела, формулювання запитань до нього

Аналіз, порівняння і оцінка інформації з різних джерел

Аналіз достовірності джерел на предмет упередженості, повноти та актуальності. Формування власних висновків щодо правил безпечної поведінки в інтернеті

Творчі завдання:

Створення інформаційного буклета/постера «Захист персональних даних — моя відповідальність»

Написання есе/тексту для учнівського блогу на тему «Чому я дотримуюсь цифрової гігієни?»

Розробка інтелект-карти (карти пам'яті): «Як я захищаю свої дані»

Дослідження: «Мій цифровий слід» (аналіз власної присутності в інтернеті, виявлення можливих викликів та вироблення рекомендацій з покращення цифрової безпеки)

Створення промптів на тему цифрової етики

Дискусії/дебати(орієнтовні питання):

Чи має людина право на анонімність в інтернеті?

Якщо опубліковано, значить дозволено коментувати, критикувати, поширювати?

Хто відповідальний за контент у соцмережах?

Цифрова гігієна — особиста справа чи суспільна відповідальність?

Цифровий слід: як він впливає на моє майбутнє?

Чи потрібні сучасним підліткам уроки цифрової етики в школі?

ШІ: надійний помічник чи масштабний виклик?

ПІДСУМКОВИЙ ПРОЄКТ

ПРИКІНЦЕВА ЧАСТИНА

Реалізація мети і завдань предмета обумовлює специфіку організації освітнього процесу та особливості методики проведення занять:

- надання переваги у навчанні (70-80% часу заняття) пізнавальній, розумовій та соціальній активності учнів з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Мінімізація фронтальних пояснень на користь групової роботи та постійна зміна форм діяльності для підтримки залученості учнів. Роль вчителя — організатор активності учнів, фасилітатор, консультант;
- практична спрямованість пропонованого у програмі змісту передбачає переважно самостійну роботу учнів (з консультативною та організаційною допомогою вчителя) над певним питанням теми з використанням різноманітних джерел знань (підручників, нормативно-правових актів, довідкового матеріалу, інтернет-ресурсів тощо), актуалізація життєвого досвіду учнів, аналіз реальних ситуацій з життя;
- створення на заняттях демократичної атмосфери, ефективного й безпечного освітнього середовища, побудови взаємовідносин учасників освітнього процесу на засадах партнерства і взаємоповаги;
- залучення учнів до рефлексії та індивідуального/колективного оцінювання якості й результатів навчання, самооцінювання на основі зворотного зв'язку та чітких критеріїв виконання завдань;
- поширення навчання демократії за межі занять з предмета: взаємовідносини між учнівством і вчителями, вчителів між собою та адміністрацією, створення умов для застосування набутих навичок у реальному житті, залучення учнів до життя шкільної спільноти та місцевої громади.

Для реалізації пропонованої програми з громадянської освіти для 6-9 класів корисними ресурсами можуть бути:

- відео та мультимедіа: YouTube-канали з освітніми відео про права та обов'язки людини, сталий розвиток, політику, анімаційні відео про демократію, державу, права дитини, вибори, екодружню поведінку, аудіокниги і подкасти на теми громадянства і прав людини;
- ігри та інтерактивні завдання, наприклад, освітні онлайн-ігри на теми прав людини, виборів, демократії, вебквести і тести на знання громадянської освіти;
- друковані матеріали для самостійного вивчення: інфографіка, постери і пам'ятки про права дитини і громадянина, основи демократії тощо.

Важливою умовою ефективного навчання є наявність технічного обладнання, мінімальний перелік якого складає:

- мультимедійний проектор або інтерактивна дошка;
- комп'ютери або планшети для роботи учнів;
- доступ до інтернету для пошуку інформації й використання онлайн-ресурсів;
- акустична система (колонки, мікрофон) для занять у великому класі або проведення відкритих презентацій і тренінгів.

Основою оцінювання учнів з предмета є передбачені програмою очікувані результати навчальної діяльності або складники ключових компетентностей і наскрізних умінь, що мають формуватись/розвиватись під час навчання, як-от: мінімальний обсяг знань, обов'язковий для засвоєння учнем відповідно до його індивідуального розвитку та пізнавальних можливостей; основні вміння та навички, формування/розвиток яких передбачено модельною навчальною програмою; формування ціннісного ставлення учня до історичних і суспільно значущих явищ, процесів і подій, які він досліджує.

Діяльність учителя з оцінювання учнів має здійснюватися шляхом поточного (формульованого) і підсумкового оцінювання. Поточне формульоване оцінювання учнів під час навчального заняття передбачає дотримання вчителем таких етапів (кроків):

- 1** формулювання вчителем (разом з учнями) очікуваних результатів навчального заняття;
- 2** визначення вчителем (разом з учнями) критеріїв і показників оцінювання;
- 3** обрання стратегій, процедур та шкали оцінювання;
- 4** оцінювання вчителем та/або самооцінювання/взаємооцінювання учнів.

Підсумкове оцінювання дає змогу перевіряти й оцінювати результати навчання та розвитку учнів: 1) по закінченні засвоєння матеріалу теми програми; 2) наприкінці семестру. Оцінка результатів навчання учнів може бути якісною (виражається вербально) та кількісною (позначається балами).

Орієнтирами для вчителя в оцінюванні учнів виступають групи обов'язкових результатів громадянської та історичної освітньої галузі, передбачені Державним стандартом базової середньої освіти. У пропонованій програмі їх конкретизовано відповідно до тематичної частини. Водночас, оцінюючи роботу дітей на навчальних заняттях, учитель має орієнтуватись також і на загальні результати, які є наскрізними для всього предмета, зокрема:

Учень:

- добирає джерела історичної та суспільно значущої інформації;
- використовує інформацію із суміжних галузей знань для характеристики минулих і сучасних суспільних подій, явищ, процесів;
- формулює та висловлює судження стосовно суспільних ідей з урахуванням власного досвіду, різних видів інформації;
- добирає логічні і достатні аргументи для підтвердження певного судження;
- дискутує стосовно важливих для суспільства питань минулого та сьогодення;
- створює безпечне середовище, вільне від утисків, насилля (булінгу), виявів нерівності або несправедливості;
- розвиває емоційний інтелект;
- застосовує принципи та механізми демократії;
- орієнтується у громадському просторі та долучається до його формування;
- формує себе як особистість і частина соціуму, усвідомлює власну гідність;
- поважає розмаїття серед людей, протидіє та запобігає виявам дискримінації та утисків;
- бере участь у розв'язанні проблем спільнот.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами здійснюють відповідно до індивідуальної програми розвитку, що розробляється на основі висновку фахівців інклюзивно-ресурсного центру, де зазначено труднощі функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я, що можуть впливати на ефективність застосування певних форм оцінювання. Добір форм оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами здійснюють індивідуально з обов'язковим урахуванням їх можливостей функціонування, життєдіяльності та здоров'я.

Авторський колектив

О. І. Пометун — д. п. н., проф., головний наук. співр. Інституту педагогіки НАПН України.

О. В. Дудар — к. і. н., доцент кафедри історичної та громадянської освіти Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Н. П. Клименко — к. і. н., доцент кафедри історичної та громадянської освіти Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

В. Ю. Кришмарел — к. філос. н., старший наук. співр. Інституту педагогіки НАПН України.

Т. О. Ремех, к. п. наук, ст. дослідник, завідувачка відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України.